

مدیر حقوق

شاپا چاپی: ۱۸۴۱-۲۷۸۳
شاپای الکترونیکی: ۱۹۲۲-۲۷۸۳

دوره ۷ - شماره ۲۱ - پاییز ۱۴۰۳

- شرط التزام عام در پرتو رویه دیوان داوری ایکسید
امیرحسین یزدانی، ناصر علیدوستی شهرکی
 تحلیل حقوقی آراء صادره از دیوان بین‌المللی دادگستری در خصوص دعاوی مرتبط با ایران
سیما عباسی، شهرزاد دربندی
 مخاصمات اسرائیل و حماس در آئینه حقوق بین‌الملل کیفری (۲۰۲۳ میلادی)
محمد بابایی، نوید زمانه قدیم، داوود علیزاده
 نقش سبک زندگی و رعایت پروتکل های بهداشتی در پیشگیری از جرایم مرتبط با کووید-۱۹ از نظر کارشناسان در حقوق کیفری ایران
ایرج مروتی
 مدیریت ذخایر هیدروکربوری فرامرزی: همکاری به عنوان یک تعهد عرفی (با تأکید بر رأی دیوان بین‌المللی دریاها در سال ۲۰۱۷ میلادی در دعاوی غنا و ساحل عاج)
علی رضایی، سیدرسول طباطبایی مقدم
 حمایت کیفری از اطفال و نوجوانان در معرض خطر در حقوق ایران و لبنان
امین‌رضا بهار فلامرزی
 نحوه اداره اموال محجورین در حقوق ایران و ترکیه
سارا فرزادی مهر، محمدرضا حقیقی، اسماعیل عموری
 تحلیل و بررسی ماهیت جعله در نظام حقوقی ایران
امیرمحمد توکلی، محمدرضا عضدی، قاسم توکلی
 ماهیت و ابعاد حقوقی دستور موقت صادره از هیات حل اختلاف قراردادی وزارت نفت
شیدا غم افروز، محمدرضا افشاری، مهدی پیری
 حقوق سهامداران نهادی و سهامداران خرد در بازار سرمایه ایران
پریسا رضوان، علی زارع
 محدودیت‌های فعالیت نظامی کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی دولت ساحلی
محسن بهجتی
 فرزندخواندگی در نظام حقوقی ایران و انگلستان
زهره السادات مکی، اسماعیل کشکولیان
 مبانی حقوقی تاسیس مدارس غیردولتی در ایران با تأکید بر نقش آموزش و پرورش بر پیشگیری از وقوع جرم
مینا دانش آموز، حکیمه ابوالحسنی
 مسیرهای دموکراتیک و استبدادی در آینده حقوق بین‌الملل
سعید بهبودی نژاد
 شهرهای هوشمند و حقوق تجارت بین‌الملل
آرام عباسپور جلالی
 آثار حقوقی هنجارهای آمره: آن‌کس که جعبه پاندورا را گشود آیا به پیامدش فکر نمود؟
سهیل گلچین
 رابطه میان تعهدات شفافیت و سرمایه‌گذاری خارجی در انرژی‌های تجدیدپذیر: تحقق نقش بالقوه موافقتنامه‌های بین‌المللی سرمایه‌گذاری
یوسف اخلاقی
 سیاست کیفری ایران در قبال جرائم خاص نظامی نیروهای مسلح
یاسر شاکری

Limitations on the Military Activity of Third States in the Exclusive Economic Zone of the Coastal State

محدودیت‌های فعالیت نظامی کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی دولت ساحلی

Mohsen Behjati

Master of International Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran

محسن بهجتی
کارشناس ارشد حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

mohsen.behjati@yahoo.com
<http://orcid.org/0009-0001-9646-5616>

Abstract

Since the beginning of the 21st century, the military activities of third states in the exclusive economic zone of coastal states have increased for various reasons. Although the rights and duties of the third and coastal states are defined in the Convention on the Law of the Sea, due to the silence of the convention regarding military activity and the different interpretations of these articles by the countries, tensions, and differences have arisen between the third and coastal states. This article seeks to answer the question that, according to Article 58 of the Convention on the Law of the Sea, what are the Limitations on the military activity of third states in the exclusive economic zone of the coastal state in the Convention on the Law of the Sea? Achieving a reasonable result, resolving the disputes of the military activity of third states in the exclusive economic zone, and clarifying whether this type of activity is permissible or not is very important to prevent serious incidents. The findings of this research show that, as stipulated in the Convention on the Law of the Sea, military activities in the exclusive economic zone are prohibited due to their non-peacefulness and the adverse and destructive effects of such activities on the marine environment in case of lack of due regard to the rights and interests of the coastal government by third countries, Limitations should be applied in such activities.

Keywords: Exclusive Economic Zone, Third State, Military Activities, Coastal State, Convention on the Law of the Sea.

چکیده

از ابتدای قرن بیست و یکم، فعالیت‌های نظامی کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی دولت‌های ساحلی به دلایل مختلف افزایش یافته است. با وجود این که حقوق و تکالیف کشورهای ثالث و ساحلی در کنوانسیون حقوق دریاها مشخص شده است، اما به دلیل سکوت کنوانسیون در مورد فعالیت نظامی و تفاسیر متفاوت کشورها از این مواد میان کشورهای ثالث و ساحلی تنش و اختلاف به وجود آمده است. این نوشتار در پی پاسخ به این پرسش است که با لحاظ ماده ۵۸ کنوانسیون حقوق دریاها، چه محدودیت‌های در مورد فعالیت نظامی کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی دولت ساحلی در کنوانسیون حقوق دریاها وجود دارد؟ دستیابی به یک نتیجه معقول، حل‌وفصل اختلافات فعالیت نظامی کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی و مشخص شدن مجاز یا غیرمجاز بودن این نوع فعالیت برای جلوگیری از حوادث جدی اهمیت زیادی دارد. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد، در کنوانسیون حقوق دریاها مقرر شده است که فعالیت‌های نظامی در منطقه انحصاری اقتصادی به علت غیرمسالمت‌آمیز بودن آن‌ها و اثرات نامطلوب و مخرب این گونه فعالیت‌ها بر محیط‌زیست دریایی منع شده است و در صورت عدم توجه مقتضی به حقوق و منافع دولت ساحلی توسط کشورهای ثالث، باید محدودیت‌هایی در این گونه فعالیت‌ها اعمال گردد.

واژگان کلیدی: منطقه انحصاری اقتصادی، کشور ثالث، فعالیت‌های نظامی، دولت ساحلی، کنوانسیون حقوق دریاها.

Received: 2024/04/25 - Review: 2024/07/07 - Accepted: 2024/08/17

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۶/۲۷ - بازنگری مقاله: ۱۴۰۳/۰۷/۰۴ - پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۹/۱۷

ارجاع:

بهجتی، محسن؛ (۱۴۰۳)، محدودیت‌های فعالیت نظامی کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی دولت ساحلی، تمدن حقوقی، شماره ۲۱.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author (s) , with publication rights granted to Legal Civilization. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) , which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

CC BY-NC-SA

مقدمه

از آغاز قرن بیست و یکم، کشورهای ثالث به‌طور مداوم کشتی‌های خود را برای جمع‌آوری داده‌ها به مناطق انحصاری اقتصادی دولت‌های ساحلی ارسال کرده‌اند. این امر موجب نگرانی‌های عمیق امنیتی دولت‌های ساحلی شده است. دولت‌های ساحلی، کشتی‌ها یا هواپیماهای خود را برای دادن هشدار شفاهی به سمت کشتی‌های کشورهای ثالث اعزام کرده‌اند، یا یادداشت‌های دیپلماتیک برای درخواست توضیحات معقول به کشورهای ثالث ارسال نموده‌اند، اما تأثیر چندانی در فعالیت نظامی آن‌ها نداشته است (Dutton, 2010, 37). در سال‌های اخیر بارها وقایع و اختلافات بر سر فعالیت نظامی توسط کشتی‌ها یا هواپیماهای نظامی کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی^۱ یک دولت ساحلی رخ داده است. برخی از این حوادث آنقدر جدی بوده‌اند که منجر به مرگ یک تن و فرود اضطراری هواپیمای کشور ثالث در کشور ساحلی دیگر شده است (Hayashi, 2012, 796).

منطقه انحصاری اقتصادی دربردارنده نود درصد از ذخایر قابل بهره‌برداری شیلات، هفتاد و هشت درصد ذخایر نفت و ده درصد از کلوخه‌های منگنز است و تقریباً مهم‌ترین مسیرهای کشتیرانی جهان در منطقه انحصاری اقتصادی قرار دارد (آرش پور، ۸، ۱۳۸۰). کنوانسیون ۱۹۸۲ میلادی سازمان ملل متحد درباره حقوق

1- Exclusive Economic Zone (EEZ)

دریاهای^۲ (از این پس کنوانسیون حقوق دریاهای) در ماده ۵۵، منطقه انحصاری اقتصادی را این گونه تعریف می‌نماید: منطقه انحصاری اقتصادی منطقه‌ای در ماورای دریای سرزمینی و مجاور آن است که تابع رژیم حقوقی خاصی است که در قسمت پنجم وضع شده است و به موجب آن مقررات مربوط این کنوانسیون بر حقوق و صلاحیت دولت ساحلی و حقوق و آزادی‌های سایر دولت‌ها در آن منطقه حاکم خواهد بود.^۳

منطقه انحصاری اقتصادی به این دلیل در کنوانسیون حقوق دریاهای ایجاد شد که دولت‌های ساحلی تا عرض دو بیست مایل دریایی کنترل بیشتری بر منابع مجاور سواحل خود داشته باشند (Dutton, 2010, 24). با وجود این که ماده‌های ۵۶ و ۵۸ کنوانسیون به حقوق و تکالیف کشورهای ساحلی و ثالث اختصاص دارد، ولی به علت سکوت این ماده‌ها در مورد فعالیت نظامی^۴، میان کشورها اختلاف به وجود آمده و منجر به تنش میان آن‌ها شده است. در نتیجه، رسیدن به یک تفاهم مشترک میان کشورها برای جلوگیری از حوادث جدی در مورد این موضوع ضروری است. همچنین حل و فصل اختلافات فعالیت نظامی کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی، اهمیت این موضوع را دوچندان می‌کند. از طرفی به دلیل حضور نیروهای دریایی کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی ایران در خلیج فارس و دریای عمان، مشخص شدن مجاز یا غیرمجاز بودن این نوع فعالیت برای ایران از نظر منافع امنیتی، استقلال، تمامیت ارضی و حاکمیت اهمیت زیادی دارد.

این پژوهش در پی پاسخ به این پرسش است که با لحاظ ماده ۵۸ کنوانسیون حقوق دریاهای، چه محدودیت‌های در مورد فعالیت نظامی کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی دولت ساحلی در کنوانسیون حقوق دریاهای وجود دارد؟ و این که برای پایان دادن به اختلافات در این موضوع، به چه روشی برای حل و فصل مسألت‌آمیز باید استناد نمود؟ در این راستا، ابتدا مرور اجمالی به حقوق و تکالیف کشورهای ساحلی و ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی خواهیم داشت. سپس دیدگاه کشورهای موافق و مخالف فعالیت نظامی در این منطقه را بیان خواهیم نمود و در ادامه به توضیح و تشریح محدودیت‌های فعالیت نظامی در منطقه انحصاری اقتصادی پرداخته می‌شود و در پایان، روش حل و فصل مسألت‌آمیز این پدیده بررسی خواهد شد.

2- United Nations Convention on The Law of the Sea (hereinafter UNCLOS)

3- United Nations Convention on the Law of the Sea (opened for signature 10 December 1982, entered into force 16 November 1994), 1833-1835, UNTS p. 3.

4- Military Activity

۱- مرور اجمالی بر مقررات منطقه انحصاری اقتصادی در کنوانسیون حقوق دریاها

منطقه انحصاری اقتصادی ماورا و مجاور دریای سرزمینی است که تا عرض دویست مایل دریایی از خط مبدأ دریای سرزمینی را شامل می‌شود. منشأ مفهوم آن به رویه کشورهای امریکای لاتین پس از جنگ جهانی دوم باز می‌شود که در سال ۱۹۴۷ میلادی شیلی و پرو مدعی چنین وسعتی برای اعمال حاکمیت کامل بودند (Tanaka, 2019, 149). رژیم حقوقی منطقه انحصاری اقتصادی، نوآوری مذاکرات اجلاس سوم حقوق دریاها محسوب می‌شود. منطقه انحصاری اقتصادی توانسته است که صلاحیت دولت ساحلی را تا میزان سی و هفت درصد از مجموع آب‌های اقیانوسی جهان گسترش دهد. این منطقه وضعیت ویژه‌ای دارد که در ماده ۵۵ کنوانسیون حقوق دریاها متجلی شده است، در این ماده از آن به‌عنوان منطقه‌ای منحصربه‌فرد با رژیم حقوقی خاص نام برده شده است (مدنی، ۱۳۹۲، ۱۱۳).

در ادامه مرور اجمالی بر حقوق و تکالیف دولت ساحلی و سایر کشورها در منطقه انحصاری اقتصادی خواهیم داشت تا دید نسبی بر رژیم حقوقی پیش‌بینی شده در کنوانسیون حقوق دریاها برای منطقه انحصاری اقتصادی به دست آوریم.

۱-۱- حقوق و تکالیف دولت ساحلی در منطقه انحصاری اقتصادی

ماده ۵۶ کنوانسیون حقوق دریاها در مورد حقوق و تکالیف دولت ساحلی مقرر کرده است که در منطقه انحصاری اقتصادی، دولت ساحلی دارای (الف) حقوق حاکمه به‌منظور اکتشاف، بهره‌برداری، حفاظت و اداره منابع طبیعی جاندار یا بی‌جان آب‌های فوقانی بستر و زیربستر دریا و آب‌های بالای آن و درخصوص فعالیت‌های دیگر برای بهره‌برداری اقتصادی و کاوش این منطقه، مانند تولید انرژی از آب، جریان‌های دریایی و باد، (ب) صلاحیت به ترتیب پیش‌بینی شده در مقررات مربوطه این کنوانسیون در قبال احداث و استفاده از جزایر مصنوعی، تأسیسات و سازه‌ها؛ تحقیقات علمی دریایی؛ حفظ و نگهداری از محیط‌زیست دریایی؛ سایر حقوق و تکالیف پیش‌بینی شده در این کنوانسیون است. دولت ساحلی در استیفای حقوق و انجام وظایف خود به‌موجب این کنوانسیون در منطقه انحصاری اقتصادی به حقوق و تکالیف سایر دولت‌ها توجه مقتضی معطوف کرده و به‌گونه‌ای عمل خواهد کرد که با مقررات این کنوانسیون مطابقت داشته باشد. حقوقی که در این ماده تعیین شده است، در قبال بستر و زیربستر دریا بر طبق مقررات قسمت ششم اعمال خواهد گردید.^۵

مطابق با بند اول ماده فوق، دولت ساحلی دارای حقوق حاکمه به منظور بهره‌برداری و اکتشاف اقتصادی در منطقه و سایر فعالیت‌های مانند تولید انرژی از آب، جریان‌ها و بادهای است، بنابراین مفهوم منطقه انحصاری اقتصادی شامل فضای هوایی نیز می‌شود. حقوق حاکمه دولت ساحلی بر منطقه انحصاری اقتصادی به این معنا انحصاری است که سایر کشورها نمی‌توانند بدون موافقت دولت ساحلی این منطقه در منطقه انحصاری اقتصادی فعالیت کنند (Tanaka, 2019, 154). همان‌طور که مشخص است، ماده ۵۶ به‌طور خاص به کشورهای ساحلی برای فعالیت‌های تحقیقات علمی دریایی در منطقه انحصاری اقتصادی صلاحیت اعطاء می‌کند (Pedrozo, 2010, 12).

ماده ۵۶ کنوانسیون در باب حقوق، صلاحیت و تکالیف دولت ساحلی در منطقه انحصاری اقتصادی، یک تعارض بسیار مهم را منعکس می‌کند. این تعارض میان منافع اقتصادی دولت‌های ساحلی از یک سو و منافع دسترسی حداکثری قدرت‌های بزرگ دریایی به این مناطق از سوی دیگر است. به موجب ماده ۵۶ دولت ساحلی صلاحیت مربوط به تحقیقات علمی دریایی را در منطقه انحصاری اقتصادی دارد و این مقرر در این ماده تابعی از حق حاکمه دولت ساحلی در اکتشاف و بهره‌برداری منابع مقرر در ماده ۵۶ است، در نتیجه نگرانی دولت‌های ساحلی درباره منابع این منطقه، هسته اصلی و محوری رژیم منطقه انحصاری اقتصادی به شمار می‌رود (مدنی، ۱۳۹۲، ۱۱۴). از ماده ۵۶ روشن است که دولت ساحلی در منطقه انحصاری اقتصادی، نیز دارای صلاحیت قانون‌گذاری و اجرایی برای حفاظت از محیط‌زیست دریایی است (Tanaka, 2019, 157).

ماده ۶۰ کنوانسیون حقوق دریاها مقرر کرده است: دولت ساحلی در منطقه انحصاری اقتصادی برای احداث، صدور اجازه و وضع مقررات مربوط به احداث، عملیات و استفاده از، (الف) جزایر مصنوعی، (ب) تأسیسات و سازه‌های مورد استفاده برای مقاصد پیش‌بینی‌شده در ماده ۵۶ و سایر مقاصد اقتصادی و (ج) تأسیسات و سازه‌هایی که ممکن است با استیفای حقوق دولت ساحلی در منطقه تداخل داشته باشد، حق انحصاری دارد. در نتیجه، بر اساس بند اول ماده ۶۰ حق انحصاری دولت ساحلی در مورد جزایر مصنوعی به هدف خاصی محدود نمی‌شود، در حالی که تأسیسات و سازه‌ها باید برای اهداف پیش‌بینی شده خاص در بند اول ماده ۶۰ (ب) و (ج) فعالیت نمایند (Tanaka, 2019, 155).

۱-۲- حقوق و آزادی‌های کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی

ماده ۵۸ کنوانسیون حقوق دریاهای، در رابطه با حقوق و تکالیف سایر دولت‌ها در منطقه انحصاری اقتصادی مقرر نموده است که در منطقه انحصاری اقتصادی، کلیه دولت‌ها اعم از ساحلی و بدون ساحل با رعایت سایر مقررات مربوطه این کنوانسیون از آزادی‌های مذکور در ماده ۸۷ در زمینه دریانوردی و پرواز بر فراز دریا و تعبیه باف‌ها و خطوط لوله زیردریایی و سایر استفاده‌های مشروع بین‌المللی از دریا که مربوط به این آزادی‌ها است، از قبیل آزادی‌هایی که با عملیات کشتی‌ها، هواپیماها، باف‌ها و خطوط لوله زیردریایی همراه است و با سایر مقررات این کنوانسیون مطابقت داشته باشد، برخوردار می‌شوند.^۷

بدین ترتیب از میان شش آزادی برشمرده در ماده ۸۷ کنوانسیون حقوق دریاهای، سه مورد آزادی دریاهای آزاد، یعنی آزادی دریانوردی، آزادی پرواز و آزادی قراردادن باف‌ها و خطوط لوله زیردریایی برای منطقه انحصاری اقتصادی اعمال می‌شود. باین حال، بند سوم ماده ۵۸ کشورها را ملزم می‌کند حقوق و تکالیف دولت ساحلی و قوانین و مقررات تصویب شده توسط دولت ساحلی که مطابق با مفاد این کنوانسیون و سایر قواعد حقوق بین‌الملل تا جایی که با قسمت پنجم ناسازگار نباشد، را رعایت نمایند. به نظر می‌رسد که برخلاف دریاهای آزاد، دولت ساحلی در باب آزادی‌های مندرج در منطقه انحصاری اقتصادی دارای صلاحیت است (Tanaka, 2019, 159).

۲- فعالیت‌های نظامی کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی

یکی از موضوعاتی که کمتر در کنوانسیون حقوق دریا و همچنین در حقوق بین‌الملل عرفی به آن پرداخته شده است، موضوع فعالیت نظامی در منطقه انحصاری اقتصادی است (Galdorisi&Kaufman, 2002, 254). اصطلاح فعالیت‌های نظامی در کنوانسیون حقوق دریاهای تنها یک‌بار آن هم در قسمت پانزدهم، بخش مستثنیات اختیاری در حل و فصل اختلافات بین اعضای کنوانسیون در بند اول ماده ۲۹۸^۸ مورد اشاره قرار گرفته است (آرش پور، ۱۳۸۰، ۶). اصولاً فعالیت‌های نظامی شامل فعالیت کشتی‌ها و هواپیماهای جنگی،

7- UNCLOS, 1982, art58

۸- ماده ۲۹۸ مقرر کرده است، بدون آن که به تعهدات ناشی از بخش اول خدش‌های وارد شود، هر دولت می‌تواند در هنگام امضاء، تصویب یا الحاق به این کنوانسیون یا در هر زمان پس از آن، به صورت کتبی اعلام نماید که یک یا چند آیین پیش‌بینی شده در بخش دوم را در مورد یک یا چند دسته از اختلافات نمی‌پذیرد: اختلافات مربوط به فعالیت‌های نظامی شامل فعالیت‌های نظامی کشتی‌ها یا هواپیماهای دولتی که به خدمات غیردولتی می‌پردازند و اختلافات مربوط به عملیات اجرای قانون در قبال اعمال حقوق حاکمه یا صلاحیت که خارج از قلمرو صلاحیت قضایی دادگاه یا دیوان موضوع بندهای دوم یا سوم ماده ۲۹۷ است.

قرار دادن یا به آب انداختن تسلیحات، استقرار پایگاه‌های موشکی یا ماهواره‌ای برای نظارت و کسب اطلاعات در فضای اقیانوس است (آرش پور، ۱۳۸۰، ۷).

فعالیت‌های نظامی معمولاً به دو دسته عمومی و فعالیت‌های نظامی با ماهیت تهاجمی تقسیم می‌شود و همچنین می‌تواند به فعالیت نظامی در زمان جنگ و صلح تقسیم گردد. فعالیت‌های نظامی در زمان جنگ مانند تجاوزات مسلحانه، بین نیروهای مسلح مخالف صورت می‌گیرد. از سوی دیگر، فعالیت‌های نظامی در زمان صلح تحت عنوان رزمایش نظامی تجلی می‌یابد. مشاهده می‌شود که یک معیار مهم برای طبقه‌بندی فعالیت‌های نظامی سطح بازدارندگی فعالیت است. به عنوان مثال، فعالیت‌های نظامی دریایی در مقیاس بزرگ مانند مانورهای نظامی، تهدیدی برای امنیت کشور ساحلی با سطح بازدارندگی بالا و مستلزم استفاده از سلاح‌های نظامی مخرب است.

فعالیت‌های نظامی را می‌توان بر اساس سطوح طبقه‌بندی کرد: دسته اول، دریانوردی عادی یا فعالیت‌های پروازی که در کنوانسیون تصریح شده است، این نوع فعالیت نظامی تقریباً غیرخطرناک، قانونی و معقول بوده و مورد قبول همگان است. دسته دوم، فعالیت‌های نظامی است که برای کسب اطلاعات نظامی از کشورهای ساحلی مانند جمع‌آوری اطلاعات، استقرار نیروهای دریایی، رزمایش نظامی، آزمایش‌های تسلیحات دریایی، پروازهای تجسسی توسط هواپیماهای نظامی باسرنشین یا بدون سرنشین، زیردریایی‌های هسته‌ای و عملیات زیردریایی‌های بدون سرنشین صورت می‌گیرد که دارای بازدارندگی بسیار بالا و هدف از این گونه فعالیت‌های نظامی اغلب غیرمسالمت‌آمیز است و باعث ایجاد اختلالات و تهدیدهای جدی برای امنیت سرزمینی و حاکمیتی کشورهای ساحلی است و در جنگ نقش تعیین‌کننده دارد (Qu&Xuan, 2022, 464).

۳- دیدگاه کشورهای موافق و مخالف فعالیت نظامی در منطقه انحصاری اقتصادی

امروزه فعالیت‌های نظامی کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی دولت‌های ساحلی به علت افزایش اندازه و کیفیت نیروی دریایی و پیشرفت‌های فناوری بسیاری از کشورها روبه‌افزایش است. همراه با این افزایش فعالیت نظامی، اختلافات زیادی در مورد دامنه آن‌ها در منطقه انحصاری اقتصادی به وجود آمده است. گروهی از کشورهای که دارای موقعیت راهبردی هستند، از جمله ایران، چین، هندوستان، برزیل، مالزی و... فعالیت نظامی سایر کشورها را در منطقه انحصاری اقتصادی خود منوط به اجازه قبلی اعلام

نموده و چنین فعالیت‌هایی را در منطقه انحصاری اقتصادی منع کرده‌اند. در مقابل گروهی دیگر از کشورها مانند ایالات متحده آمریکا، انگلستان، هلند، آلمان، ایتالیا و... با این رویکرد مخالف هستند. در ادامه به بررسی مواضع کشورهای موافق و مخالف فعالیت نظامی در منطقه انحصاری اقتصادی سایر کشورها خواهیم پرداخت.

۳-۱- مواضع قدرت‌های دریایی در باب فعالیت نظامی

ایالات متحده آمریکا به‌عنوان یکی از قدرت‌های دریایی بر این عقیده است که چنین فعالیت‌هایی قطعاً بخشی از آزادی‌های دریانوردی محسوب می‌شود. از نظر ایالات متحده آمریکا، جمع‌آوری اطلاعات تنها در یک مورد آن هم در ماده ۱۹ کنوانسیون حقوق دریاهای مقرر گردیده که مربوط به عبور بی‌ضرر است و مشابه آن ماده در قسمت پنجم کنوانسیون در رابطه با منطقه انحصاری اقتصادی وجود ندارد؛ بنابراین چنین فعالیتی بدون رضایت دولت ساحلی تحت بند اول ماده ۵۸ کنوانسیون حقوق دریاهای صورت می‌گیرد. از نظر ایالات متحده آمریکا فعالیت‌های نظامی مشروع، غیرتهاجمی و مطابق با منشور سازمان ملل متحد هستند. همچنین از دیدگاه ایالات متحده آمریکا، جمع‌آوری اطلاعات مشمول حکم عدم توسل به‌زور ماده ۳۰۱ کنوانسیون حقوق دریاهای نمی‌شود (Hayashi, 2012, 802).

محققان عموماً در نظر دارند که اگر دیدگاه ایالات متحده آمریکا پذیرفته شود، هر نوع فعالیت نظامی را می‌توان بدون هیچ محدودیتی از طرف کشورهای ساحلی انجام داد و به‌طور بالقوه منجر به فروپاشی رژیم کنوانسیون حقوق دریاهای خواهد شد. همچنین، کشورهای انگلستان، آلمان، ایتالیا و هلند که دیگر قدرت‌های دریایی محسوب می‌شوند، معتقد هستند که مانورهای نظامی به‌طور سنتی بخشی از آزادی‌های دریانوردی است و هیچ شرط خاصی در کنوانسیون حقوق دریاهای در این زمینه گنجانده نشده است. این کشورها در این رابطه اعلامیه‌هایی صادر کرده و موضع قاطع خود را این‌گونه بیان نموده‌اند که فعالیت‌های نظامی، مانند پرواز و فرود هواپیماها و مانورها در منطقه انحصاری اقتصادی دارای سابقه تاریخی هستند و در ماده ۵۸ کنوانسیون حقوق دریاهای نیز حفظ شده‌اند (Hayashi, 2012, 800).

چین به‌عنوان یک قدرت دریایی نوظهور مدعی است که فعالیت‌های نظامی، جز دریانوردی و پرواز، امنیت ملی آن کشور را تهدید می‌کند و با مفاد مقاصد صلح‌آمیز کنوانسیون حقوق دریاهای مغایرت دارد. همچنین، در این زمینه قانونی نیز به تصویب رسانده است. چین با فعالیت‌های جاسوسی ایالات متحده

امریکا در منطقه انحصاری اقتصادی و بر فراز آن مشکل دارد. نویسندگان چینی به‌طور کلی استدلال می‌کنند که بررسی آب‌نگاری^۹ و جمع‌آوری اطلاعات توسط کشتی‌ها و هواپیماهای نظامی کشور ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی صلح‌آمیز در نظر گرفته نمی‌شود و در نتیجه ماده ۳۰۱ کنوانسیون حقوق دریاها را نقض می‌کند (Pedrozo,2010,25).

۳-۲- تحلیل و بررسی نظریه آب‌های بین‌المللی

اصطلاح آب‌های بین‌المللی^{۱۰}، توسط نیروی دریایی ایالات متحده آمریکا معرفی شده است. مفهوم آن این است که تمام آب‌های دریاها جزء دریای سرزمینی کشورهای ساحلی آب‌های بین‌المللی در نظر گرفته می‌شود و در آن آزادی دریانوردی و پرواز اعمال می‌شود (Pedrozo,2010,19). هدف از به‌کاربردن اصطلاح آب‌های بین‌المللی برای منطقه انحصاری اقتصادی توسط نیروی دریایی ایالات متحده آمریکا، نفی حقوق دولت‌های ساحلی تحت کنوانسیون حقوق دریاها (Dutton,2010,39) و همچنین ماهیت ویژه منطقه انحصاری اقتصادی است (Qu&Xuan,2022,467).

نادیده گرفتن یا انکار حقوق کشورهای ساحلی و حتی محروم کردن آن‌ها از حقوقی که استحقاق آن را دارند، قابل قبول نیست (Dutton,2010,40). این مفهوم در حقوق بین‌الملل پایه و اساس ندارد و ادعا اعمال حقوقی مشابه با دریاهای آزاد در منطقه انحصاری اقتصادی کنوانسیون را از چهارچوب خود خارج می‌کند. ایالات متحده آمریکا با این ادعا خودسرانه مرزهای حق آزادی دریانوردی را گسترش داده است و این اقدام یک‌جانبه نقض حقوق و منافع مشروع کشورهای ساحلی را در پی دارد و مغایر با روح کنوانسیون است (Qu&Xuan,2022,468)). علاوه بر این، به‌کاربردن چنین اصطلاحی برخلاف رویه گذشته ایالات متحده آمریکا، به‌خصوص اعلامیه ۱۹۴۵ میلادی ترومن در مورد فلات قاره آمریکا است (Dutton,2010,40).

۳-۳- مواضع سایر کشورها در زمینه فعالیت نظامی کشور ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی

شائزده کشور ساحلی^{۱۱} مقررات داخلی را وضع نموده‌اند که فعالیت‌های نظامی را در منطقه انحصاری

9- Hydrography

10- International Waters

۱۱- بنگلادش، برزیل، برمه، کیپ ورد، چین، هندوستان، ایران، کنیا، مالزی، مالدیو، موریس، کره شمالی، پاکستان، پرتغال، تایلند و اروگوئه.

اقتصادی محدود کرده‌اند. دو کشور ساحلی^{۱۲} نیز مقررات داخلی وضع نکرده‌اند، اما همیشه به فعالیت‌های نظامی در منطقه انحصاری اقتصادی اعتراض نموده‌اند (Pedrozo, 2010, 483). همچنین برخی کشورها^{۱۳} در هنگام امضاء یا تصویب کنوانسیون حقوق دریاها اعلام نموده‌اند که فعالیت‌های نظامی به‌ویژه به کارگیری سلاح یا مواد منفجره در منطقه انحصاری اقتصادی توسط کشورهای ثالث بدون رضایت آن‌ها مجاز نخواهد بود (Hayashi, 2012, 800).

۳-۴- دیدگاه و مواضع ایران در باب فعالیت نظامی کشور ثالث

کنوانسیون حقوق دریاها توسط نماینده ایران به امضاء رسیده است، ولی تاکنون توسط مجلس شورای اسلامی ایران تصویب نشده است. ایران در سال ۱۳۷۲ قانون مناطق دریایی خود را تحت عنوان قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان^{۱۴} به تصویب رساند^{۱۵}. به‌زعم برخی نویسندگان کامل‌ترین قانون مناطق دریایی است که در ایران به تصویب رسیده است (افشردی، ۱۳۸۶، ۱۴۳). قانون مناطق دریایی و اعلامیه تفسیری ایران به هنگام امضای کنوانسیون حقوق دریاها، شاکله رویه دولت ایران را در قبال مسائل حقوقی خلیج فارس و دریای عمان مشخص می‌نماید (رنجریان و صیرفی، ۱۳۹۴، ۱۳۷).

ماده ۱۴ قانون مناطق دریایی به منطقه انحصاری اقتصادی اختصاص دارد و در آن مقرر شده است که اکتشاف، بهره‌برداری، حفاظت و اداره کلیه منابع طبیعی جاندار و بی‌جان بستر و زیربستر دریا و آب‌های روی آن و انجام سایر فعالیت‌های اقتصادی مرتبط با بهره‌برداری از آب، باد و جریان‌های دریایی جهت تولید انرژی جزء حقوق حاکمه و در صلاحیت جمهوری اسلامی ایران است. همچنین ادامه می‌دهد که جمهوری اسلامی ایران قادر به وضع و اجرای قوانین و مقررات مناسب در مورد فعالیت‌هایی نظیر احداث و استفاده از جزایر مصنوعی، سایر تأسیسات، بناها، تعبیه بافه، لوله‌های زیردریایی، تعیین حریم‌های امنیتی و ایمنی مربوط به آن‌ها، انجام هر گونه پژوهش، حفاظت و حمایت از محیط‌زیست دریایی است. عبارت

۱۲- اندونزی و فیلیپین.

۱۳- هندوستان، برزیل، بنگلادش، مالزی، پاکستان و اروگوئه.

۱۴- لایحه مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۶۹ تهیه و در سی و یکم فروردین ۱۳۷۲ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و پس از تأیید شورای نگهبان، ترجمه آن طی یادداشت شماره یکصد و پنجاه و دو به زبان انگلیسی و فرانسه توسط نمایندگی دائمی جمهوری اسلامی ایران در سازمان ملل متحد، در ششم ژوئیه ۱۹۹۳ میلادی به دبیرخانه این سازمان ارسال شد و در دسامبر همان سال، دفتر امور اقیانوسی و حقوق دریاها، این دبیرخانه، در شماره بیست و چهار بولتن حقوق دریاها آن را منتشر نمود.

۱۵- از این پس قانون مناطق دریایی.

حریم‌های امنیتی باعث اعتراض دولت ایالات متحده آمریکا شده است، از دیدگاه ایران عبارت حریم‌های امنیتی در قانون مناطق دریایی بدین معنی است که به علت تعداد فراوان سکوها نفتی و حجم آمدو شد کشتی‌ها در منطقه ایجاد حریم [ایمنی] کاملاً برای امنیت تأسیسات و همچنین دریانوردی بین‌المللی ضروری است (رنجبریان و صیرفی، ۱۳۹۴، ۱۴۶).

در ماده ۱۶ قانون مناطق دریایی مقرر گردیده که انجام فعالیت‌ها و تمرینات نظامی بیگانه جمع‌آوری اطلاعات و هر گونه عملی که با منافع و حقوق جمهوری اسلامی ایران در منطقه انحصاری و فلات قاره منافات داشته باشد، ممنوع است. در نتیجه، ایران در این ماده به صراحت بیان می‌نماید که اعمالی که منجر به خطر افتادن امنیت دولت جمهوری اسلامی ایران می‌گردد، با توجه به اهمیت امر امنیت برای ایران توسط نیروهای بیگانه ممنوع است (افشردی، ۱۳۸۶، ۱۵۱). در این میان، تمرینات یا رزمایش‌های نظامی می‌تواند به فعالیت‌های اقتصادی در منطقه انحصاری اقتصادی آسیب بزند و در نتیجه چنین فعالیت‌هایی در منطقه انحصاری اقتصادی ممنوع است (رنجبریان و صیرفی، ۱۳۹۴، ۱۴۸).

در ماده ۱۷ این قانون فعالیت، کاوش و تحقیقات علمی دریایی در منطقه انحصاری اقتصادی منوط به کسب اجازه از مقامات ذیربط جمهوری اسلامی ایران است. ایران معتقد است که تحقیقات علمی باید در شرایط عادی و به منظور افزایش آگاهی علمی از پهنه دریاها به نفع کل بشریت انجام شود و این امر در صلاحیت کشور ساحلی است. در نتیجه، تحقیقات آب‌نگاری نیز، نیازمند مجوز از کشور ساحلی است (رنجبریان و صیرفی، ۱۳۹۴، ۱۴۷).

در ماده ۱۸ مقرر شده است، دولت جمهوری اسلامی ایران جهت حفاظت و حمایت از محیط‌زیست دریایی و استفاده مطلوب از منابع جاندار و سایر ذخایر منطقه انحصاری اقتصادی و فلات قاره اقدامات لازم را انجام خواهد داد، در نتیجه، جمهوری اسلامی ایران قادر به پیش‌بینی قوانین و مقررات لازم است. همان‌طور که از مفاد قانون مناطق دریایی مشخص است، ایران موضع انتقادی مبنی بر فعالیت‌های نظامی کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی خود دارد و حضور آن‌ها را بدون کسب اجازه و عدم رعایت قوانین و مقررات داخلی خود نمی‌پذیرد و تهدیدی برای امنیت، تمامیت ارضی، استقلال، حاکمیت و منافع ملی خود می‌پندارد. ایران در مورد پرواز تجسسی هواپیماهای نظامی باسرنشین و بدون سرنشین در منطقه انحصاری اقتصادی نیز همین دیدگاه و موضع را دارد.

۴- محدودیت فعالیت نظامی در کنوانسیون حقوق دریاها

با وجود این که کنوانسیون حقوق دریاها در مفاد خود به طور مستقیم اشاره‌ای به فعالیت‌های نظامی در منطقه انحصاری اقتصادی و سایر مناطق نکرده است، اما می‌توان برای جلوگیری و محدود کردن فعالیت‌های نظامی کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی به مفاد آن استناد نمود. در ادامه به تشریح محدودیت‌های مقرر در کنوانسیون حقوق دریاها می‌پردازیم.

۴-۱- محدودیت برای اهداف غیر صلح‌آمیز

ماده ۵۸ کنوانسیون حقوق دریاها مقرر نموده است که در منطقه انحصاری اقتصادی، کلیه دولت‌ها اعم از ساحلی و بدون ساحل با رعایت سایر مقررات مربوطه این کنوانسیون از آزادی‌های مذکور در ماده ۸۷ و سایر استفاده‌های مشروع بین‌المللی از دریا که مربوط به این آزادی‌ها است و با سایر مقررات این کنوانسیون مطابقت داشته باشد، برخوردار می‌شوند. همچنین بند سوم ماده ۵۸ مقرر کرده است که دولت‌ها در استیفای حقوق و انجام تکالیف شان به‌موجب این کنوانسیون در منطقه انحصاری اقتصادی به حقوق و تکالیف دولت ساحلی توجه مقتضی به عمل خواهند آورد و قوانین و مقررات دولت ساحلی را که مطابق مفاد این کنوانسیون و سایر قواعد حقوق بین‌الملل است، تا آن جا که مغایرت با مقررات این قسمت نداشته باشد، رعایت خواهند نمود.^{۱۶}

ماده ۸۷ کنوانسیون حقوق دریاها، اصل آزادی دریانوردی در دریاهای آزاد را تصریح می‌کند، در بند دوم ماده ۸۷ مقرر شده که حق آزادی دریانوردی باید با توجه به منافع سایر کشورها اعمال شود و ماده ۸۸ مقرر می‌دارد که از دریاهای آزاد فقط برای مقاصد صلح‌آمیز استفاده می‌شود. ماده ۵۸ کنوانسیون حقوق دریاها، آزادی دریانوردی و پرواز بر فراز منطقه انحصاری اقتصادی سایر کشورها را طبق ماده ۸۷ مقرر نموده است. در نتیجه، اصل آزادی دریانوردی در منطقه انحصاری اقتصادی تابع دو شرط است که برای مشروعیت آزادی دریانوردی باید رعایت شود، شرط اول این است که باید به حقوق مشروع سایر کشورها توجه مقتضی صورت گیرد و شرط دوم این است که فقط برای اهداف صلح‌آمیز مورد استفاده قرار گیرد (Qu&Xuan,2022,468).

فعالیت‌های نظامی کشور ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی، تعهد توجه مقتضی^{۱۷} را نقض می‌کند.

16- UNCLOS,1982,art58

17- Due Regard

اصل توجه مقتضی به صراحت در بند دوم ماده ۵۶، بند سوم ماده ۵۸ و بند دوم ماده ۸۷ کنوانسیون حقوق دریاها پیش‌بینی شده است، بنابراین می‌توان دریافت که اصل توجه مقتضی توسط کلیه کشورها به رسمیت شناخته شده و در عمل به‌طور گسترده به کار می‌رود. ماهیت این اصل محدود کردن سوءاستفاده از قدرت توسط برخی کشورها است. این اصل ناشی از دکترین منع سوءاستفاده از حقوق^{۱۸} است، دکترین منع سوءاستفاده از حقوق به معنای جلوگیری و محدود کردن سوءاستفاده کشورها از حقوق خود است، بنابراین فعالیت نظامی کشور ثالث بدون اجازه دولت ساحلی در منطقه انحصاری اقتصادی، سوءاستفاده از حقوق و نقض تعهد توجه مقتضی طبق کنوانسیون است (Qu&Xuan,2022,468).

کشورها هنگام اعمال آزادی‌های خود در منطقه انحصاری اقتصادی، باید به تمامی حقوق و تکالیف دولت ساحلی توجه مقتضی را داشته باشند و اعمال آن‌ها باید با قوانین و مقررات کشور ساحلی مطابقت داشته باشد. این تعهدات فراتر از صرف محتوای اخلاقی آن‌ها است و نقض آن‌ها ممکن است مسئولیت آن کشور را تحت قوانین بین‌المللی در پی داشته باشد. در نتیجه، تعهدات مربوط به توجه مقتضی را می‌توان تعهد مستقیم توصیف کرد (Fife,2019,47)). علاوه بر تعهد توجه مقتضی، طبق بند سوم ماده ۵۸ کنوانسیون حقوق دریاها برای رعایت قوانین و مقررات دولت ساحلی در صورتی که با کنوانسیون حقوق دریاها و سایر قواعد حقوق بین‌الملل سازگار باشد، الزام ماهوی وجود دارد. به این ترتیب، مقررات داخلی مرتبط با فعالیت‌های نظامی کشور ساحلی، باید توسط کشور ثالث رعایت شود. با پیروی از همین استدلال، انجام فعالیت‌هایی نظامی که چنین مقررات قانونی را نقض می‌کنند را می‌توان، خصمانه^{۱۹} در نظر گرفت (Marcos&Filho,2023,451)).

ماده ۳۰۱ کنوانسیون حقوق دریاها با مدنظر گرفتن استفاده‌های صرفاً مسالمت‌آمیز از دریا و عدم توسل به زور و هر گونه عمل مغایر با اصول مندرج در منشور ملل متحد عملاً انجام فعالیت‌های نظامی را در منطقه انحصاری اقتصادی محدود نموده است (آرش پور، ۱۱، ۱۳۸۰). با مشاهده اصطلاح استفاده‌های صلح‌آمیز در ماده ۳۰۱ و اهداف صلح‌آمیز اساساً به این معنی خواهیم رسید که در تجزیه و تحلیل هر ماده کنوانسیون حقوق دریاها در زمینه فعالیت‌های نظامی کشور ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی تفسیر مضیق همچنان حاکم است. برخلاف دریای آزاد از آن جایی که منطقه انحصاری اقتصادی یک رژیم

منحصربه‌فرد است، اعمال ماده ۳۰۱ باید مورد توجه قرار گیرد (Marcos&Filho,2023,452)).

در ماده ۸۶ کنوانسیون حقوق دریاها آمده که مفاد قسمت هفتم حاکم بر دریاهای آزاد در تمام قسمت‌های دریا که جزء منطقه انحصاری اقتصادی، دریای سرزمینی یا در آب‌های داخلی یک دولت، یا در آب‌های مجمع‌الجزایر یک دولت نباشد اعمال می‌شود. براین اساس، منطقه انحصاری اقتصادی بخشی از دریاهای آزاد نیست و در واقع این آزادی‌ها تا آن جایی که ناسازگار با قسمت پنجم کنوانسیون حقوق دریاها نباشد، اعمال می‌شوند. از این نظر، کیفیت آزادی قابل اعمال در منطقه انحصاری اقتصادی با آزادی دریاهای آزاد متفاوت است (Tanaka,2019,152). در نتیجه، اعمال آزادی‌های دریاهای آزاد توسط کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی یک دولت ساحلی به نظر نمی‌رسد به‌طور دقیق مشمول ماده‌های ۸۶ و ۸۷ کنوانسیون حقوق دریاها باشد (Burdeau,2019,118).

استفاده از آزادی دریانوردی و پروازهای هوایی برای تضعیف حاکمیت و امنیت دولت ساحلی را نمی‌توان صلح‌آمیز در نظر گرفت. آزادی در منطقه انحصاری اقتصادی به معنای نامحدود نیست، بلکه آزادی باید بر اساس احترام به حاکمیت کشور ساحلی باشد. در نتیجه، ممنوعیت عمومی استفاده از زور توسط کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی دولت ساحلی منطقی به نظر می‌رسد (Marcos&Filho,2023,443).

سایر استفاده‌های مشروع بین‌المللی^{۲۰} در بند اول ماده ۵۸ کنوانسیون حقوق دریاها مبنای مهمی برای کشورهای ثالث برای اثبات ادعای انجام فعالیت‌های نظامی آن‌ها در منطقه انحصاری اقتصادی دولت‌های ساحلی محسوب می‌شود. برای اثبات این که فعالیت‌های نظامی استفاده مشروع نیست، لازم است ماهیت استفاده‌های مشروع بین‌المللی روشن شود. مطابق با کنوانسیون حقوق دریاها فعالیت‌هایی به‌عنوان سایر استفاده‌های مشروع بین‌المللی واجد شرایط هستند که با آزادی دریانوردی و پرواز بر اساس ماده ۸۷ کنوانسیون حقوق دریاها مرتبط باشند.

استفاده‌های مشروع از دریا شامل بهره‌برداری از منابع زیستی دریایی، منابع معدنی دریایی، منابع شیمیایی دریایی و سایر منابع است. فعالیت‌های نظامی دریایی برخلاف اهداف صلح‌آمیز کنوانسیون است و مشمول استفاده مشروع از دریا نمی‌شود. براین اساس، دولت‌های ساحلی حق دارند فعالیت‌های نظامی کشورهای ثالث را محدود یا ممنوع کنند. در نتیجه، تعهدات سایر کشورها در قبال دولت ساحلی برای

استفاده مشروع از دریا، شامل تعهد به خودداری از استفاده زور یا تهدید، تعهد به اطلاع‌رسانی قبلی، تعهد به آسیب نرساندن به منابع کشور ساحلی، تعهد به حفاظت از محیط‌زیست، الزام به عدم انجام فعالیت‌های نظامی در آب‌های پرتدد و الزام به عدم رزمایش نظامی در منطقه انحصاری اقتصادی دولت ساحلی است (Qu&Xuan,2022,473).

۴-۲- محدودیت در رزمایش نظامی

رزمایش نظامی^{۲۱} در منطقه انحصاری اقتصادی کشورهای ساحلی باید بر اساس ماده ۵۸ کنوانسیون حقوق دریاها و با رعایت حقوق و وظایف کشورهای ساحلی همراه باشد؛ بنابراین می‌توان استدلال کرد، در مواردی که فعالیت‌های نظامی در منطقه انحصاری اقتصادی مانع بهره‌مندی قانونی از حقوق و صلاحیت دولت ساحلی منطقه مانند اکتشاف و بهره‌برداری از منابع، دریانوردی و حفاظت از محیط‌زیست دریایی شود، مجاز نیست. اگر کشتی‌ها و تأسیسات ماهیگیری در یک منطقه انحصاری اقتصادی وجود داشته باشند، باید اقدامات ایمنی برای محافظت از جان انسان‌ها و تأسیسات در برابر خطرات ناشی از آن صورت گیرد. از این رو، مطلوب خواهد بود که هر گاه کشوری ثالث که قصد انجام مانور نظامی در مناطق انحصاری اقتصادی سایر کشورهای ساحلی را دارد، با توجه به موقعیت ویژه منطقه انحصاری اقتصادی و با در نظر داشتن ملاحظات بشردوستانه و زیست‌محیطی با دولت ساحلی مشورت کند (Tanaka,2019,472).

باید توجه نمود که ماده ۵۸ کنوانسیون حقوق دریاها را بایستی بسیار محدود تفسیر کرد که به سایر کشورها اجازه انجام فعالیت‌های نظامی در منطقه انحصاری اقتصادی یک کشور ساحلی را ندهد و یا این که قبل از انجام چنین فعالیت‌هایی، رضایت کشور ساحلی لازم باشد. با توجه به ماده ۳۰۱ کنوانسیون حقوق دریاها، می‌توان بیان نمود که دولت ساحلی می‌تواند مانورهای نظامی کشورهای ثالث را در منطقه انحصاری اقتصادی خود تهدید یا استفاده از زور در نظر بگیرد (Dutton,2010,58).

۴-۳- محدودیت در جمع‌آوری اطلاعات نظامی

جمع‌آوری اطلاعات نظامی^{۲۲} می‌تواند اشکال متفاوتی داشته باشد و مطمئناً نگرانی‌های دولت ساحلی به همراه دارد (Kim,2006,260). اطلاعات جمع‌آوری شده می‌تواند طبقه‌بندی یا طبقه‌بندی نشده باشد و معمولاً برای عموم جامعه یا مجامع علمی منتشر نمی‌شوند، مگر این که طبقه‌بندی نشده باشند و یا در

21- Military Exercises or Maneuvers (MEMs)

22- Military Intelligence-Gathering

دریاهای آزاد جمع‌آوری شده باشند. جمع‌آوری اطلاعات دریایی نظامی می‌تواند شامل آب‌نگاری^{۲۳}، اقیانوس‌نگاری^{۲۴}، زمین‌شناسی دریایی و زمین‌فیزیک^{۲۵} باشد. اطلاعات به‌دست‌آمده برای استفاده توسط ارتش یا ارتقای ایمنی ناوبری در نظر گرفته می‌شوند (Pedrozo, 2010, 22).

جمع‌آوری اطلاعات نظامی هیچ تفاوت اساسی با تحقیقات علمی دریایی در شکل یا محتوا ندارد، بنابراین اصطلاح جمع‌آوری اطلاعات نظامی به‌طور کامل در زیرمجموعه تحقیقات علمی دریایی قرار می‌گیرد. کنوانسیون حقوق دریاها هیچ تعریفی از تحقیقات علمی دریایی ارائه نکرده است. به‌طور کلی، تحقیقات علمی دریایی ممکن است به‌عنوان هر نوع مطالعه علمی یا کار تجربی مرتبط با محیط‌زیست دریایی برای افزایش دانش تعریف شود. مفهوم تحقیقات علمی دریایی معمولاً دو نوع تحقیق را دربرمی‌گیرد: تحقیقات بنیادی یا محض و تحقیقات کاربردی یا منبع‌محور. این تمایز به کنوانسیون ۱۹۵۸ میلادی ژنو در مورد فلات قاره بازمی‌گردد.

تحقیق بنیادی را می‌توان به‌عنوان تحقیقی که منحصراً برای اهداف صلح‌آمیز و به‌منظور افزایش دانش علمی محیط‌زیست دریایی به نفع همه بشریت انجام می‌شود، تعریف نمود. تحقیق کاربردی را می‌توان آنچه را که دارای اهمیت مستقیم برای اکتشاف و بهره‌برداری از منابع طبیعی است، در نظر گرفت. نمونه‌هایی از تحقیقات کاربردی عبارت‌اند از تحقیقات اقیانوس‌نگاری شیمیایی انجام شده به‌منظور تنظیم آلودگی دریا، تحقیقات فیزیکی اقیانوس‌نگاری به‌منظور بهبود پیش‌بینی آب‌وهوا و تحقیقات زیستی دریایی به‌منظور مدیریت منابع زنده دریایی. تفاوت تحقیق محض و کاربردی را می‌توان، با بررسی این که آیا قرار است نتایج پروژه تحقیقاتی به‌طور آشکار منتشر شود یا خیر، مشخص نمود. نتایج تحقیقات کاربردی محرمانه خواهد ماند. اما در حقوق دریاها، مفهوم تحقیقات علمی دریایی مشمول هر دو نوع تحقیق است (Tanaka, 2019, 435).

۲۳- اصطلاح آب‌نگاری به‌طور کلی به‌عنوان جمع‌آوری اطلاعات برای ساختن نمودارهای دریانوردی و ایمنی دریانوردی است. بررسی‌های آب‌نگاری شامل جمع‌آوری اطلاعات از عمق آب، مشخص شدن بیکربندی و ماهیت کف طبیعی دریاها، جهت‌ها و نیروی جریان‌های آب، ارتفاعات و زمان جزرومد و خطرات ناوبری است (Pedrozo, 2010, 28).

۲۴- اقیانوس‌نگاری شامل بررسی‌های صوتی، زیستی، فیزیکی و زمین‌فیزیکی برای افزایش اطلاعات از محیط دریا است که توسط سامانه‌های سونار دقیق چند پرتو، زاویه باز صورت می‌گیرد. کشتی‌های جنگی کشور ثالث، داده‌های اقیانوس‌نگاری را برای بهبود فناوری جنگ زیر دریا، شناسایی کشتی‌های دشمن و نقشه‌برداری از خطوط ساحلی جهان جمع‌آوری می‌کنند (Pedrozo, 2010, 32).

تحقیقات علمی دریایی باید از چهار اصل پیروی کند: باید منحصرأً برای اهداف صلح‌آمیز انجام شوند. باید با روش‌های علمی مناسب صورت گیرند. نباید به‌طور غیرقابل‌توجهی با سایر استفاده‌های مشروع از دریا تداخل کنند. باید با رعایت تمام مقررات مربوطه کنوانسیون حقوق دریاها از جمله کنوانسیون‌های مربوط به حفاظت و حفظ محیط‌زیست دریایی انجام شوند (Zou,2016,169).

برخی نویسندگان مدعی هستند که جمع‌آوری اطلاعات توسط نیروی دریایی کشورهای ثالث بسیار گسترده‌تر از تحقیقات علمی دریایی است و همچنین بیان می‌کنند که استفاده از اصطلاح تحقیقات علمی دریایی در کنوانسیون حقوق دریاها عمدی بوده و برای متمایز کردن آن‌ها از انواع دیگر جمع‌آوری اطلاعات دریایی است. باید بیان نمود که اصطلاح تحقیقات علمی دریایی در ماده ۵۶ کنوانسیون حقوق دریاها به‌هیچ‌وجه حصری نبوده است و می‌تواند شامل تمامی اموری باشد که در جمع‌آوری اطلاعات نظامی استفاده می‌شود و تمثیلی است. تفاوت اصلی بین تحقیقات علمی دریایی با جمع‌آوری اطلاعات نظامی نحوه استفاده از داده‌ها، پس از جمع‌آوری است. اگر چه ابزار جمع‌آوری داده‌ها مشابه با آن چیزی است که در تحقیقات علمی دریایی استفاده می‌شود، ولی اطلاعات به‌دست‌آمده در طول جمع‌آوری اطلاعات نظامی به ترتیب برای استفاده توسط ارتش یا برای ارتقای ایمنی ناوبری نظامی در نظر گرفته می‌شود. در نتیجه، به اشتراک گذاشتن این اطلاعات می‌تواند تهدیدی برای منافع ملی، تمامیت ارضی، استقلال و حاکمیت دولت ساحلی باشد (Pedrozo,2010,29).

ماده ۵۶ کنوانسیون حقوق دریاها برای کلیه فعالیت‌های تحقیقاتی علمی دریایی از جمله جمع‌آوری اطلاعات نظامی به دولت‌های ساحلی صلاحیت اعطاء می‌کند. در ماده ۲۴۶ کنوانسیون حقوق دریاها مقرر شده است که دولت‌های ساحلی در اعمال صلاحیت‌های خود حق دارند که به وضع مقررات در مورد تحقیقات علمی دریایی در منطقه انحصاری اقتصادی و در فلات قاره خود بر طبق مقررات مربوطه این کنوانسیون، صدور مجوز و انجام این قبیل تحقیقات پردازند. همچنین، در بند دوم این ماده نیز مقرر شده است که تحقیقات علمی دریایی در منطقه انحصاری اقتصادی و فلات قاره باید با رضایت دولت ساحلی انجام شود و در بند سوم مقرر گردیده که انجام پروژه‌های تحقیقات علمی دریایی در منطقه انحصاری اقتصادی و فلات قاره منحصرأً باید برای مقاصد صلح‌آمیز و به‌منظور افزایش آگاهی علمی از پهنه دریاها به نفع کل بشریت انجام شود. به‌علاوه در بند هشتم ماده ۲۴۶ کنوانسیون حقوق دریاها بیان شده است که تحقیقات علمی دریایی نباید با فعالیت‌های دولت‌های ساحلی در اعمال حقوق حاکمه و صلاحیت‌هایشان

که در این کنوانسیون آمده است، به شکل غیرمتعارفی تداخل نماید.^{۲۶} دامنه تحقیقات علمی دریایی را می‌توان از مفاد بند وم و بند سوم ماده ۲۴۶ استنباط نمود. بر اساس ماده ۲۴۶ کنوانسیون، یک کشور ساحلی حق دارد که از تحقیقات علمی دریایی در منطقه انحصاری اقتصادی امتناع نماید (Qu&Xuan,2022,462).

جمع‌آوری اطلاعات نظامی فعالیتی است که برای به‌دست آوردن داده‌ها برای عملیات صورت می‌گیرد و اساساً یک فعالیت تهاجمی با اهداف غیرصلح‌آمیز است (Qu&Xuan,2022,467). در نتیجه، چنین فعالیتهایی تهدیدی برای امنیت ملی دولت ساحل محسوب می‌شود و با مفاد مقاصد صلح‌آمیز کنوانسیون حقوق دریاهای ناسازگار هستند.

۴-۴- محدودیت برای جمع‌آوری اطلاعات، نظارت و شناسایی هواپیماهای نظامی در منطقه انحصاری اقتصادی
قبل از مذاکره کنوانسیون حقوق دریاهای، حریم هوایی جهان به‌طور کلی به دو دسته طبقه‌بندی می‌شد. ملی^{۲۷} یا بین‌المللی^{۲۸}. این تقسیم‌بندی کلاسیک حریم هوایی جهان در کنوانسیون هوانوردی بین‌المللی کشوری^{۲۹} ۱۹۴۴ میلادی^{۳۰} منعکس شده است که در آن به هر کشور حاکمیت انحصاری و کامل بر حریم هوایی سرزمینی اعطاء می‌شود، ولی پرواز هواپیماهای غیرنظامی در دریاهای آزاد مشمول قوانین هوایی هستند که توسط سازمان هوانوردی بین‌المللی کشوری^{۳۱} تصویب شده است.

قوانین هوایی بدون استثناء در مورد تمام هوانوردی بین‌المللی غیرنظامی اعمال می‌شود و ماهیت الزام‌آور این قوانین در دریاهای آزاد از ماده ۱۲ کنوانسیون شیکاگو گرفته شده است. در منطقه اقتصادی انحصاری آزادی کامل پرواز وجود دارد و باید توسط همه دولت‌ها و کشورهای ساحلی آن منطقه رعایت شود و نمی‌توانند قوانین و مقررات هوانوردی خود را در آن اعمال کنند. صلاحیت ایکائو در منطقه اقتصادی انحصاری محدود به تجویز قوانین هوانوردی برای هواپیماهای غیرنظامی است و در مورد وضعیت هواپیماهای نظامی قانونی در منطقه اقتصادی انحصاری دارای صلاحیت نیست

26- UNCLOS,1982,art246

۲۷- مناطق خشکی و آب‌های سرزمینی.

۲۸- مناطقی که به‌طور سنتی دریاهای آزاد در نظر گرفته می‌شدند.

29- Convention on International Civil Aviation, (opened for signature 7 December 1944), 15 U.N.T.S. 295 [hereinafter Chicago Convention].

۳۰- از این پس کنوانسیون شیکاگو.

31- International Civil Aviation Organization (ICAO)

(Dutton, 2010, 53). با این که حقوق بین‌الملل همین تقسیم‌بندی حریم هوایی جهان را در مورد هواپیماهای نظامی نیز اعمال می‌کند، ولی حریم هوایی ملی برای ورود هواپیماهای نظامی منع شده و نیازمند مجوز است و همچنین در فضای هوایی بین‌المللی، هواپیماهای نظامی باید به ایمنی پرواز هواپیماهای غیرنظامی توجه کافی داشته باشند.

بر اساس کنوانسیون حقوق دریاهای هواپیماهای نظامی حق پرواز در منطقه انحصاری اقتصادی را دارا هستند، ولی هنگام عبور ترانزیت از منطقه انحصاری اقتصادی، باید برخی اقدامات ایمنی را رعایت کنند. کنوانسیون حقوق دریاهای صراحتاً مجوز حضور هواپیماهای نظامی در منطقه اقتصادی انحصاری را صادر می‌کند، درست همان‌طور که بر فراز دریاهای آزاد صورت می‌گیرد (Dutton, 2010, 50).

با این وجود، کنوانسیون حقوق دریاهای حداقل دو محدودیت برای این آزادی مقرر نموده است. اولین مورد در بند سوم ماده ۵۸ است که دولت‌ها را ملزم به رعایت و توجه مقتضی به حقوق و منافع دولت ساحلی کرده است. این ماده حداقل به این معنی است که فعالیت نظامی کشور ثالث که در تداخل بی‌مورد با حقوق و منافع دولت ساحلی در محیط‌زیست دریایی، منابع طبیعی و منافع امنیتی آن در منطقه اقتصادی انحصاری است، ممکن نخواهد بود. محدودیت دوم نیز در بند اول ماده ۵۶ بیان شده است که دولت ساحلی صلاحیت تحقیقات علمی دریایی را در منطقه انحصاری اقتصادی را داراست. در نتیجه، پرواز تجسسی^{۳۲} برای جمع‌آوری اطلاعات توسط هواپیماهای باسرنشین و بدون سرنشین در منطقه انحصاری اقتصادی محدود گردیده است (Dutton, 2010, 51).

شناسایی هوایی در منطقه انحصاری اقتصادی توسط کنوانسیون ممنوع شده است. زیرا این شناسایی در اکثر موارد علیه امنیت دولت ساحلی مورد استفاده قرار می‌گیرد. اگر هواپیمای نظامی باسرنشین یا بدون سرنشین یک کشور ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی بدون مجوز از قلمرو دولت ساحلی عکس‌برداری یا نظارت کند، مرتکب تخلف گردیده و عمل آن صلح‌آمیز نیست و باید فوراً منطقه انحصاری اقتصادی دولت ساحلی را ترک نماید. همچنین، تهدید یا استفاده از زور علیه تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی یک دولت ساحلی که توسط هواپیماهای نظامی کشور ثالث صورت می‌گیرد نیز، ممنوع است.

۴-۵- محدودیت در باب مخاطرات زیست‌محیطی

کنوانسیون حقوق دریاها شاید، جامع‌ترین معاهده زیست‌محیطی باشد که تاکنون به تصویب رسیده است. کنوانسیون چهارچوبی، حاوی دستورالعمل‌های گسترده‌ای برای رسیدگی به حفظ و نگهداری محیط‌زیست دریایی است. کنوانسیون کشورهای عضو را موظف کرده که اقدامات لازم برای حفاظت و حفظ زیست‌بوم‌های شکننده دریایی انجام دهند و به‌طور خاص همچنین اگر کنوانسیون در مواردی که استانداردهای پذیرفته شده عمومی برای حفاظت از محیط‌زیست ناکافی باشند، فراهم می‌نماید که کشورهای عضو از طریق سازمان بین‌المللی دریانوردی^{۳۳} برای اقدامات ویژه در مورد کنترل آلودگی کشتی‌ها در منطقه انحصاری اقتصادی به اجماع دست یابند (Dutton, 2010, 75).

فعالیت‌های نظامی ممکن است اثرات نامطلوبی بر محیط‌زیست داشته باشند. به‌عنوان مثال، سامانه‌های سونار، انفجارهای زیر آب و انتشار امواج صوتی منابع آلودگی صوتی مهمی هستند که اثرات مخربی بر پستانداران دریایی، لاک‌پشت‌ها و همچنین صخره‌های مرجانی دارند. حتی زمانی که تأثیر آن‌ها بر محیط‌زیست دریایی جزئی یا نامشخص باشد، تأثیر تجمعی چنین فعالیت‌هایی ممکن است قابل توجه باشد (Ricard, 2019, 146).

ماده ۲۰۴ کنوانسیون حقوق دریاها، دولت‌ها را ملزم می‌کند تا آن‌جا که ممکن است خطرات یا اثرات آلودگی بر محیط‌زیست دریا را مورد مشاهده، اندازه‌گیری، ارزیابی و تجزیه و تحلیل قرار دهند و اثرات هر فعالیت‌های را که احتمال منجر شدن به آلودگی محیط‌زیست دریایی را دارد، تحت نظارت قرار داده و تعیین نمایند.^{۳۴} از طرفی نیز ماده ۲۰۶ کنوانسیون حقوق دریاها مقرر می‌کند که هر گاه دولت‌ها دلایل منطقی در دست داشته باشند حاکی از این که فعالیت‌هایی که تحت صلاحیت یا نظارت آن‌ها برنامه‌ریزی شده است می‌تواند موجب آلودگی شدید محیط‌زیست دریایی شده یا تغییرات اساسی و زیان‌آوری در آن به وجود آورد، باید تا حدی که عملی باشد، اثرات بالقوه این فعالیت‌ها را بر محیط‌زیست ارزیابی کرده و گزارش‌های مربوط به نتایج این ارزیابی‌ها را به روش پیش‌بینی شده در ماده ۲۰۵ ارائه نمایند.^{۳۵}

ماده ۲۰۶ کنوانسیون حقوق دریاها تضمین می‌کند که فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده با اثرات مخرب بالقوه باید ارزیابی شوند و سایر کشورها از خطرات احتمالی خود مطلع گردند. در رابطه با ماده ۲۰۶، دیوان داوری در قضیه دریای چین جنوبی تأکید می‌کند که تعهد به انجام ارزیابی اثرات زیست‌محیطی یک

33- International Maritime Organization (IMO)

34- UNCLOS, 1982, art204

35- UNCLOS, 1982, art204

تعهد مستقیم طبق کنوانسیون حقوق دریاها و تعهد عمومی بر اساس حقوق بین‌الملل عرفی است. به این ترتیب، ماده ۲۰۶ به عنوان یک تعهد خاص برای دولت‌ها در نظر گرفته شده است. دیوان داوری در رأی دریای چین جنوبی بیان می‌کند که استفاده از مواد منفجره و سیانید روش‌های بسیار مخرب در دهه‌های گذشته است و هر دو روش طبق آئین‌نامه رفتار فائو غیرمسئولانه و ناپایدار برای ماهیگیری تلقی می‌شوند. در نتیجه، دیوان داوری استفاده از دینامیت و سیانید را به عنوان عنصر آلوده کننده محیط زیست دریایی در مفهوم کنوانسیون معرفی می‌نماید. همچنین دیوان داوری بیان می‌کند که استفاده از این دو روش اثرات مخربی را به دنبال دارد که به منابع زنده آسیب می‌رساند و همچنین زیست بوم شکننده صخره‌های مرجانی و زیستگاه‌ها گونه‌های در حال انقراض را تهدید می‌کنند. دیوان داوری نتیجه‌گیری می‌کند که فعالیت‌های ساخت‌وسازی اخیر چین بر روی صخره‌های مرجانی باعث آسیب زیست محیطی در دریای چین جنوبی می‌شوند.^{۳۶}

به علاوه، برخی از مقررات عمومی و خاص کنوانسیون حقوق دریاها می‌تواند در مورد پرتاب تسلیحات و موشک‌های بالستیک قاره‌پیما در منطقه انحصاری اقتصادی دولت ساحلی توسط کشور ثالث اعمال شود. در واقع، بند پنجم ماده ۲۱۰ کنوانسیون حقوق دریاها بیان می‌کند که دفع مواد زائد در منطقه انحصاری اقتصادی بدون تأیید قبلی صریح کشور ساحلی نباید انجام شود.^{۳۷} کاربرد بالقوه ماده ۲۱۰ نشان می‌دهد اهداف کنوانسیون حقوق دریاها علاوه بر ایجاد صلح و نظم عادلانه برای دریاها، حفاظت و حفظ محیط زیست دریایی را نیز شامل می‌شود. همچنین، تعهدات کلی کنوانسیون حقوق دریاها به ویژه ماده‌های ۱۹۲، ۱۹۴ و ۳۰۰، از اهمیت اساسی برخوردار است. ماده ۱۹۲ تعهد دولت‌ها را به طور کلی برای حفاظت و حفظ محیط زیست دریایی مشخص می‌کند. ماده ۱۹۴ برای پیشگیری و مقابله با منابع آلودگی تدابیری را اتخاذ می‌نماید (Ricard, 2019, 152). همچنین، نیروهای دریایی کشور ثالث موظف‌اند در منطقه انحصاری اقتصادی توجه مقتضی را داشته باشند و به دلیل توجه مقتضی به محیط طبیعی، عملیات خاصی را انجام ندهند. به عنوان مثال، یک رزمایش توپخانه‌ای به طور عمدی منجر به مهاجرت نهنگ‌ها می‌گردد، انجام نشود (Dutton, 2010, 83).

دولت‌های ساحلی می‌توانند قوانین محیط زیستی داخلی خود را برای محدود کردن فعالیت‌های نظامی کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی با استناد به ماده ۵۶ کنوانسیون حقوق دریاها اعمال کنند که به

36- P.C.A. Award, 2016, The South China Sea Arbitration (the Republic of the Philippines v. the People's Republic of China).

37- UNCLOS, 1982, art210

کشورهای ساحلی حقوق انحصاری و صلاحیت قضایی برای حفاظت از محیط زیست دریایی را می‌دهد. در صورت بروز اتفاق زیست محیطی در منطقه انحصاری اقتصادی توسط نیروی دریایی کشور ثالث، مقررات داخلی دولت ساحلی بر آزادی‌های دیرینه دریاهای آزاد غلبه می‌کند. این تفسیر از کنوانسیون مشمول صلاحیت خزنده^{۳۸} برای دولت‌های ساحلی محسوب نمی‌شود، بلکه خوانش صحیح و مضیق کنوانسیون حقوق دریاها در مورد فعالیت‌های نظامی کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی است.

۵- حل و فصل مسالمت آمیز اختلافات مربوط به فعالیت نظامی کشور ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی

ادامه تقابل و اختلاف بر سر فعالیت نظامی در منطقه انحصاری اقتصادی اجتناب ناپذیر است. زیرا هیچ کشور ساحلی موافقت خود را در مورد حضور نظامی یکجانبه کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی خود اعلام نکرده است. در ماده ۵۹ کنوانسیون حقوق دریاها برای حل و فصل اختلافات در منطقه انحصاری اقتصادی رژیم مقرر شده است (مدنی، ۱۳۹۲، ۱۱۴). ماده ۵۹ کنوانسیون حقوق دریاها مقرر کرده، در مواردی که این کنوانسیون حقوق یا صلاحیتی را به دولت ساحلی یا سایر دولت‌ها در منطقه انحصاری اقتصادی تخصیص نداده است و بین منافع دولت ساحلی و دولت یا دولت‌های دیگر تعارض ایجاد شود، این اختلاف با رعایت انصاف و با توجه به کلیه اوضاع و احوال مربوط و با در نظر گرفتن اهمیت منافع طرفین و نیز منافع کل جامعه بین‌المللی، حل و فصل خواهد شد.^{۳۹}

در صورت بروز یک اختلاف بین‌المللی در منطقه انحصاری اقتصادی کشورها باید چنین اختلافی را از طریق روش‌های مسالمت آمیز که خودشان طبق ماده‌های ۲۷۹ و ۲۸۰ کنوانسیون انتخاب می‌نمایند، حل و فصل کنند. در صورتی که موفق به حل اختلاف خود نشوند، باید اختلاف را به قسمت پانزدهم کنوانسیون یعنی تشریفات اجباری حل و فصل اختلاف ارجاع دهند، مگر این که اختلاف شامل محدودیت‌ها و استثنائات باشد (Tanaka, 2019, 160).

بر اساس ماده ۲۹۸ کنوانسیون حقوق دریاها، دولت‌های عضو می‌توانند اختلافات خود در زمینه فعالیت‌های نظامی را از چهارچوب نظام اجباری حل و فصل اختلافات خارج نمایند. در عمل اکثر دولت‌ها حل و فصل اختلاف ناشی از این فعالیت‌ها را به موجب اعلامیه در نهادهای قضایی بین‌المللی استثناء می‌نمایند (میرعباسی و امیرشعبانی، ۱۳۹۷، ۸۵۸). تعدادی از کشورها از جمله فرانسه، روسیه و چین

38- Creeping Jurisdiction

39- UNCLOS, 1982, art59

انتخاب کرده‌اند که اختلاف بر سر فعالیت‌های نظامی را مطابق با ماده ۲۹۸ از رویه‌های اجباری حل و فصل اختلافات مستثنی نمایند (Prezas, 2019, 116)). در نتیجه، به دلیل ابهام مندرج در ماده ۵۹ و عدم وجود حل و فصل اجباری اختلافات مربوط به فعالیت‌های نظامی در منطقه انحصاری اقتصادی، ارائه یک تفسیر قانونی معتبر در صورت اختلاف بسیار دشوار است. برای جلوگیری از بروز اختلاف به‌طور کامل یا کاهش آن، کشوری که فعالیت‌های نظامی را در منطقه انحصاری اقتصادی دولت ساحلی انجام می‌دهد، باید توجه مقتضی نسبت به منافع دولت ساحلی و سایر کشورها داشته باشد.

به‌عبارت‌دیگر، حقوق و منافع دولت ساحلی در رابطه با اکتشاف، بهره‌برداری، حفاظت و مدیریت منابع طبیعی، ایجاد و استفاده از جزایر مصنوعی، تأسیسات و سازه‌ها، تحقیقات علمی دریایی، محافظت و حفظ محیط‌زیست دریایی در منطقه انحصاری اقتصادی و همچنین حقوق و منافع سایر کشورها در منطقه انحصاری اقتصادی دولت ساحلی، مانند آزادی دریانوردی، پرواز و آزادی قرار دادن بافه‌ها و خطوط لوله زیردریایی تحت تأثیر فعالیت‌های نظامی یک کشور دیگر قرار نگیرد.

کشورهای ثالث، تحت قوانین بین‌المللی مجاز به انجام فعالیت‌های نظامی در منطقه انحصاری اقتصادی هستند، مشروط به این که حقوق و منافع دولت ساحلی تحت تأثیر فعالیت‌ها قرار نگیرد و هدف از انجام این فعالیت‌ها ترساندن دولت‌های ساحلی از طریق تهدید یا استفاده از زور نباشد که نقض قوانین بین‌المللی تلقی می‌شود. در این شرایط، فعالیت‌های نظامی کشور ثالث باید مطابق با مقررات کنوانسیون حقوق دریاها به‌ویژه ماده‌های ۵۸ و ۳۰۱ و سایر اسناد حقوقی بین‌المللی مانند منشور سازمان ملل متحد باشد. حتی اگر همه کشورها از حقوق دریانوردی و پرواز در منطقه انحصاری اقتصادی یک کشور ساحلی تحت کنوانسیون حقوق دریاها برخوردار باشند این حقوق باید متعادل و برخلاف منافع دولت ساحلی نباشد. اگر تداخلی در بهره‌برداری اقتصادی دولت ساحلی از منطقه انحصاری اقتصادی روی دهد، محدودیت در موارد آزادی ناوبری و پرواز بر فراز آن باید پذیرفته شود (Kim, 2006, 261).

نتیجه

امروزه فعالیت‌های نظامی کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی دولت‌های ساحلی به علت پیشرفت‌های فناوری رو به ازدیاد است و همواره این افزایش فعالیت منجر به اختلافات زیادی گردیده است. ماده ۵۶ کنوانسیون حقوق دریاها حقوق و تکالیف دولت ساحلی را مشخص نموده است و در این

ماده حقوق حاکمه انحصاری برای دولت ساحلی در نظر گرفته شده است. ماده ۵۸ کنوانسیون حقوق دریاها نیز مربوط به حقوق و تکالیف کشورهای ثالث در منطقه است و سه مورد آزادی دریاهای آزاد را برای کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی در نظر گرفته است و دولت ساحلی در باب این آزادی‌ها دارای صلاحیت است.

فعالیت‌های نظامی از موضوعاتی است که کمتر در کنوانسیون حقوق دریا و همچنین در حقوق بین‌الملل عرفی به آن پرداخته شده است. فعالیت‌های نظامی را می‌توان به فعالیت‌هایی در زمان جنگ و صلح تقسیم نمود. فعالیت‌های نظامی در زمان صلح شامل جمع‌آوری اطلاعات، استقرار نیروهای دریایی، رزمایش نظامی، پروازهای تجسسی توسط هواپیماهای نظامی باسرنشین یا بدون سرنشین و... است که بیشتر برای بازدارندگی و تهدید مورد استفاده قرار می‌گیرد و غیرمسالمت‌آمیز است. گروهی از کشورهای فعالیت نظامی کشورهای ثالث را به علت عدم اجازه کنوانسیون حقوق دریاها و صلح‌آمیز نبودن این گونه فعالیت‌ها، منوط به اجازه قبلی کرده و چنین فعالیت‌هایی را در منطقه انحصاری اقتصادی منع نموده‌اند و از طرفی گروهی دیگر با این رویکرد مخالف هستند و چنین فعالیت‌هایی را بخشی از آزادی‌های دریانوردی به حساب می‌آورند.

در کنوانسیون حقوق دریاها اصل آزادی دریانوردی در منطقه انحصاری اقتصادی مشمول دو شرط است که این شروط شامل صلح‌آمیز بودن موارد استفاده از این گونه آزادی‌ها است و دیگری توجه مقتضی به حقوق و منافع دولت ساحلی است. توجه مقتضی منجر به محدود شدن سوءاستفاده از حقوق کشورهای ثالث می‌شود و در نتیجه فعالیت نظامی بدون اجازه کشور ثالث را در منطقه انحصاری اقتصادی دولت ساحلی، منع می‌نماید. به علاوه، با مدنظر گرفتن استفاده‌های صرفاً مسالمت‌آمیز از دریا و عدم توسل به زور و هر گونه عمل مغایر با اصول مندرج در منشور ملل متحد که در کنوانسیون حقوق دریاها مقرر شده است، عملاً فعالیت‌های نظامی در منطقه انحصاری اقتصادی منع شده است. همچنین فعالیت‌های نظامی اثرات نامطلوب و مخربی بر محیط‌زیست دریایی دارند، در نتیجه باید از چنین فعالیت‌هایی جلوگیری کرد.

از آن جایی که تا به امروز اختلافی بر سر فعالیت نظامی کشورهای ثالث در منطقه انحصاری اقتصادی دولت‌های ساحلی مطرح نشده است و اکثر اعضاء کنوانسیون حقوق دریاها اختلافات مرتبط با فعالیت‌های نظامی را از چهارچوب نظام اجباری حل و فصل اختلافات خارج نموده‌اند. برای جلوگیری از بروز اختلاف، فعالیت‌های نظامی کشورهای ثالث نباید حقوق و منافع دولت ساحلی در منطقه و همچنین حقوق

و منافع سایر کشورها را در منطقه انحصاری اقتصادی تحت تأثیر فعالیت خود قرار دهند. در این صورت، فعالیت‌های نظامی کشور ثالث باید مطابق با مقررات کنوانسیون حقوق دریاها و سایر اسناد حقوقی بین‌المللی مانند منشور سازمان ملل متحد باشد و اگر اختلالی در حقوق و منافع دولت ساحلی روی دهد، محدودیت‌ها در این گونه فعالیت‌ها باید اعمال گردد. این روزها مسئله استفاده از سکوها نفتی در دریای آزاد که دیگر قابلیت بهره‌برداری ندارند، به عنوان محلی برای پرتاب موشک و استقرار تسلیحات در آن‌ها از طرف قدرت‌های دریایی، به ویژه ایالات متحده آمریکا مطرح شده است. به نظر می‌رسد بررسی مشروع بودن این مورد از منظر کنوانسیون حقوق دریاها حائز اهمیت باشد.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانتداری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردیده است.

تعارض منافع: تعارض منافع در این مقاله وجود ندارد.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی نگارش یافته است.

منابع

فارسی

- آرش پور، علیرضا، ۱۳۸۰، حقوق دریاها و فعالیت‌های نظامی در منطقه انحصاری اقتصادی، **فصلنامه**

دیدگاه‌های حقوق قضایی، شماره ۲۱ و ۲۲.

- افشردی، محمدحسین، ۱۳۸۶، بررسی میزان مطابقت و تفاوت‌های قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی

ایران در خلیج فارس و دریای عمان (۱۳۷۲) با کنوانسیون حقوق دریاها (۱۹۸۲)، **فصلنامه**

پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۹.

- رنجریان، امیرحسین و صیرفی، ساسان، ۱۳۹۴، ایران و برنامه آزادی دریانوردی آمریکا، **مجله حقوقی**

بین‌المللی، شماره ۵۲.

- مدنی، سیدضیاءالدین، ۱۳۹۲، محدوده جغرافیایی رژیم حقوقی تحقیقات علمی دریایی در مناطق دریایی بر

اساس کنوانسیون ۱۹۸۲ ملل متحد حقوق دریاها، **فصلنامه اقیانوس‌شناسی**، شماره ۱۶.

- میرعباسی، سیدباقر و امیر شعبانی، ابوطالب، ۱۳۹۷، سازوکارهای حل اختلافات مربوط به منطقه انحصاری

اقتصادی و چالش‌های آن، **فصلنامه مطالعات حقوق عمومی**، شماره ۴.

لاتین

- Burdeau, Genevieve Bastid, 2019, The respect of other states' rights (freedom of navigation and other rights and freedoms set out in the losc) as limitation to the military uses of the eez by third states, International Journal of Marine and Coastal Law, vol. 34.
- Dutton, Peter, 2010, Military Activities in the EEZ: A U.S.-China Dialogue on Security and International Law in the Maritime Commons, CMSI Red Books.
- Fife, Rolf Einar, 2019, Obligations of due regard in the exclusive economic zone: their context, purpose and state practice, International Journal of Marine and Coastal Law, vol. 34, no.1.
- Galdorisi, George and Kaufman, Alan G, 2002, Military Activities in the Exclusive Economic Zone: Preventing Uncertainty and Defusing Conflict, California Western International Law Journal, Vol. 32, no. 2.
- Hayashi, Moritaka, 2012, Military Activities in the Exclusive Economic Zones of Foreign Coastal States, The International Journal of Marine and Coastal Law, vol. 27.
- Kim, Hyun-Soo, 2006, Military Activities in the Exclusive Economic Zone: Preventing Uncertainty and Defusing Conflict, International Law Studies, vol. 80.
- Marcos, Henrique and De Mello Filho, Eduardo Cavalcanti, 2023, Peaceful purposes reservation in the law of the sea convention and the regulation of military exercises or maneuvers in the exclusive economic zone, University of Pennsylvania Journal of International Law, vol. 44, no.2.
- Pedrozo, Raul, 2010, Preserving Navigational Rights and Freedoms: The Right to Conduct Military Activities in China's Exclusive Economic Zone, Chinese Journal of International Law, vol. 9.
- Prezas, Ioannis, 2019, Foreign military activities in the exclusive economic zone: remarks on the applicability and scope of the reciprocal due regard duties of coastal and third states, International Journal of Marine and Coastal Law, vol. 34.
- P.C.A. Award, 2016, The South China Sea Arbitration (the Republic of the Philippines v. the People's Republic of China).
- Qu, Ya-nan and Xu, Xuan, 2022, International law analysis of u.s. military survey activities in china's eez, US-China Law Review, vol. 19, no.10.
- Ricard, Pascale, 2019, The limitations on military activities by third states in the eez resulting from environmental law, International Journal of Marine and Coastal Law, vol. 34.
- Tanaka, Yoshifumi, 2019, The international law of the sea, Cambridge University Press.
- United Nations Convention on the Law of the Sea (opened for signature 10 December 1982, entered into force 16 November 1994).
- Zou, Keyuan, 2016, Peaceful Use of the Sea and Military Intelligence Gathering in the EEZ, Asian Yearbook of International Law, vol. 22.

Legal Civilization

ISSN: 2873-1841
ISSN: 2873-1922

No.21- Autumn 2024

The Procedure of Arbitration of ICSID about Umbrella Clause

Amirhosein Yazdani, Naser Alidoosti Shahraki

Legal Analysis of Opinions Issued by the International Court of Justice Regarding Lawsuits Related to Iran

Sima Abbasi, Shahrooz Darbandi

Conflicts between Israel and Hamas in the Mirror of International Criminal Law (2023 AD)

Mohammad Babaei, Navid Zamaneh Ghadim, Davood Alizadeh

The Role of Lifestyle and Adherence to Health Protocols in Preventing Crimes Related to COVID-19 According to Experts in Iranian Criminal Law

Iraj Morvati

Managing Transboundary Petroleum Deposits: Cooperation as a Customary Obligation

(with Emphasis on Final ICJ Award in 2017 between Ghana and Côte d'Ivoire)

Ali Rezaei, Sayyed Rasol Tabatabaei Moghaddam

Criminal Protection of Children and Adolescents at Risk in the Laws of Iran and Lebanon

Amin Reza Bahar Falamarzi

The Way of Managing the Property of Prisoners in Iranian and Turkish Laws

Sara Farzadi Mehr, Mohammadreza Haghighi, Esmail Amouri

Analyzing and Investigating the Nature of Reward in the Iranian Law System

Amir Mohammad Tavakoli, Mohammad Reza Azodi, Ghasem Tavakoli

Examining the Nature and Legal Dimensions of the Provisional Measures Issued by the Dispute Resolution Committee of the Ministry of Oil

Sheyda Ghamafroz, Mohammad Reza Afshari, Mehdi Piri

The Rights of Institutional Shareholders and Retail Shareholders in Iran's Capital Market

Parisa Rezvan, Ali Zare

Limitations on the Military Activity of Third States in the Exclusive Economic Zone of the Coastal State

Mohsen Behjati

Adoption in the Legal System of Iran and England

Zahra Makki, Esmail Kashkoulan

The Legal Basis of Establishing Non-governmental Schools in Iran, Emphasizing the Role of Education in Preventing Crime

Mina Daneshamooz, Hakimeh Abolhasani

Democratic and Authoritarian Paths in the Future of International Law

Saeid Behdoudi Nejad

Smart Cities and International Trade Law

Aram Abbaspour Jalali

The Effect of Jus Cogens Norms: Whoever Opened Pandora's Box, Did You Ever Think About the Consequences?

Soheil Golchin

The Relationship between Transparency Obligations and Foreign Investment in Renewable Energies: Realising the Potential Role of IIAs

Yusef Akhlaghi

Iran's Criminal Policy for Specific Military Crimes of the Armed Forces

Yasser Shakeri